

movisse. Sed hoc eorum conscientiis et Deo iudici relinquamus. Satis nobis est, constare passim omnibus, a nobis nullam datam fuisse occasionem, eam merito in nos inveherentur, quaesitasque rationes omnes, quibus haec controversia ab initio sine strepitu et alterius partis infamia componeretur. Sed non placuit illis aliter quam censuris agere, e quibus quanta incommoda consecuta sint, nemo non intelligit.

Haec sunt, Illustrissime et Reverendissime Domine, quae pro temporis angustia ad Antapologiam Venerandae Facultatis s. Theologiae Lovaniensis respondenda putavimus. Pauca illa quidem, cum plerumque responsio duplo maior esse soleat obiectione, sed quae coniuncta duabus Apologiis nostris, quas Facultas oppugnavit, sufficere possint ad plenam causae istius instructionem. Et quia haec controversia ad Sanctae Sedis Apostolicae summum Tribunal deducta est, rogamus obnixè Illustrissimam et Reverendissimam Dominationem Vestram, ut quam primum hoc nostrum responsum una cum duabus iam dictis Apologiis ad Suam Sanctitatem transmittere dignetur. Cuius iudicio (ut qui solus sit omnium fidei controversiarum etiam extra Concilium generale infallibilis Index), sicut ab initio huius controversiae semper testati sumus, omnia dicta nostra humiliter et ex animo submittimus, ne latum quidem unguem ab eo quod ipse sequendum iudicaverit, recessuri.

Lovanii 17. Octobris 1588.

LEONARDUS LESSIUS,

Societatis Iesu, Sacrae Theologiae Professor in Collegio eiusdem Societatis.

Exemplum hoc Responsi ad Antapologiam Ven. Facultatis sacr. Theolog. Universitatis Lovaniensis collatum ei per me infrascriptum Notarium diligenter auscultatum cum suo originali de verbo ad verbum concordare reperi. Ideoque in veritatis test. nomine signoque mei Tabellionatus illud communivi rogatus.

HENRICUS VERLACIUS LINTREN,

Clericus Mechliniensis Dioecesis publicus Apostolica auctoritate atque in Arch. Ro. Cu. descriptus Notarius.

R. P. LEONARDI LESSII

SOC. IESU THEOLOGI

DE DIVINA INSPIRATIONE DOCTRINA

E DOCUMENTIS MAGNAM PARTEM INEDITIS

ILLUSTRATA ET PONDERATA

▲

IOSEPHO KLEUTGEN,

SOCIETATIS IESU PRESBYTERO.

1. Quamquam fide catholica certum est, libros canonicos omnes divinitus esse inspiratos; multum tamen inter sacrarum litterarum cultores controversitur, quae et qualis sit actio illa divina, quam inspirationem dicimus. Quae quidem controversia eo potissimum aucta est, quod sub finem saeculi decimi sexti Academiae *Lovaniensis* et *Duacensis* assertiones e *Lessii* et *Hamelii* scriptis excerptas publica censura notarunt, aliis non paucis Academiis reclamantibus. Inter has enim assertiones tres de sacrarum Scripturarum inspiratione legebantur. Ex illo igitur tempore theologi paene omnes, hanc materiam tractantes, de *Lessii* assertionibus in utramque partem disputant. Quamvis vero nonnulli paucis saltem adnotarint, a *Lessio* ipso positiones illas non eo sensu acceptas et defensas esse, quem verba, quibus in Academica censura enuntiantur, prae se ferunt; plerique tamen hujus rei ignari vel negligentes, *Lessii* doctrinam aut damnant aut tuentur assertionum litterae inhaerentes. Quum igitur mihi ex Archivio Societatis Jesu Romano documenta multa, hanc causam spectantia tradita sint, quorum alia quidem jam a *Livino de Meyer* typis mandata, alia autem, quoad equidem novi, in lucem nondum prodierunt: operae pretium virisque doctis gratum facturum me esse arbitratus sum, si ex illis documentis demonstrarem, qualis vere fuerit *Lessii* de inspiratione doctrina, et quid de eadem existimandum sit, disquirerem.

I.

Lessii doctrina qualis fuerit ostenditur.

2. Quum *Lessius* anno 1586 Lovanii Theologiam primum professus esset, sequenti anno Academia Lovaniensis, instigante *Michaele Bajo*¹, cujus doctrina aliquot ante annis a S. Sede proscripta erat, lectiones *Lessii*, ab auditoribus calamo exceptas, per-

¹ Cf. *Habert*, *Vabrensis Episcopi et Doct. Sorbonici, Defens. fidei* c. 14. § 3. *Schneemann, Controvers.*

scrutata est, atque propositiones triginta et unam de gratia, prae-destinatione et reprobatione excerptas Lessio exhibendas curavit, ut ediceret, num eas suas esse fateretur. Qui respondit, suas quidem esse, sed mutilas suisque locis avulsas, ut verus sensus difficulter cognosci posset. Itaque ipse doctrinam a se traditam triginta quatuor articulis breviter comprehendit, hosque Universitati exhibens rogavit, ut duos ex suis Doctoribus deputaret, qui secum de ea re coram agerent. Universitas vero, hanc conditionem respuens, post aliquod tempus de propositionibus, non quas Lessius concinnaverat, sed quas ipsa ex auditorum scriptis selegerat, pronuntiavit, et censuram, quam vulgata erat, Lessio transmisit. Ad triginta unam vero, quas dixi, interim tres alias de Scriptura sacra adiecerat, quae sunt sequentes:

a) *Ut aliquid sit Scriptura sacra, non est necessarium, singula ejus verba inspirata esse a Spiritu Sancto.*

b) *Non est necessarium, ut singulae veritates et sententiae sint immediate a Spiritu Sancto ipsi scriptori inspiratae.*

c) *Liber aliquis (qualis forte est 2. Machabaeorum) humana industria sine assistentia Spiritus Sancti scriptus, si Spiritus Sanctus postea testetur, ibi nihil esse falsum, efficitur Scriptura Sacra.*

3. Censura accepta P. Lessii responsum seu Apologiam exaravit, quam una cum censura Romam misit, et postea etiam Academiae Lovaniensi tradidit. Quoniam vero interea censura cum aliis Academiis et nonnullis Episcopis communicata erat, atque Duacensis Academia in easdem propositiones censuram ediderat, Archiepiscopus Mechlinensis petiit, ut Lessius, si qua in re doctrinam suam recte expositam aut perperam intellectam esse putaret, sententiam suam clarius patefaceret. Itaque Lessius controversiam ad sex capita, quas *antitheses* nominavit, revocans, quae ipse et quae Doctores Lovanienses docerent, paucis declaravit. Sexta igitur antithesis haec est:

„Nos docemus, ut aliquid sit Scriptura sacra, non esse necessarium, ut omnia verba aut omnes omnino sententiae sint auctori positive et immediate inspirata, Spiritu Sancto proponente et formante in ipsius intellectu singula verba et singulas sententias scribendas, sed sufficere, ut auctor hagiographus divinitus instinctus ad scribendum ea, quae vidit, audivit vel aliter novit, habeat infallibilem assistentiam Spiritus Sancti, quae non permittat eum falli, etiam in iis, quae cognoscit relatione, experientia aut ratione naturali: ab hac enim assistentia Spiritus Sancti habet Scriptura, ut sit infallibilis veritatis. Denique si aliquid opus pium et salu-

tare, humana industria ex divino instinctu compositum, publico testimonio Spiritus Sancti approbaretur tanquam in omnibus suis partibus verissimum; tale opus habiturum auctoritatem aequè infallibilem atque Scriptura sacra, et recte Scripturam sacram et verbum Dei appellatum iri. Nam ejusdem est auctoritatis epistola a rege dictata et ab eo subscripta. Qui modus, *etsi de facto putem eum non inveniri in aliquo Scripturae canonicae libro*, non tamen est impossibilis.“

„Doctores Lovanienses putant haec esse periculosa et accedere ad haeresim Anomaeorum.“

4. Sed haec omnia Lessius in Apologia, quam, ut paullo ante dixi, Romam misit, accuratius et uberius explicat. In ea enim haec leguntur:

„*Responsio ad censuram Assertionum de Scriptura.*

„In istis propositionibus non potest esse difficultas, si explacentur sicut alias a nobis sunt explicatae. Nam quod attinet ad duas priores, non negamus Auctores hagiographos, ex peculiari inspiratione Spiritus Sancti, et directione ac assistentia scripsisse; sed hoc tantum dicimus, non fuisse necesse, ut ad singulas sententias, et ad singula verba scribenda habuerint novam et positivam inspirationem ex parte ipsius, id est, *novam illuminationem, qua novo modo cognoscerent veritates, quas scribebant, et viderent verba, quibus Spiritus Sanctus volebat eos uti; sed sufficere, ut Spiritus Sanctus peculiari modo illos excitaret ac impelleret ad scribendum ea, quae vel audierant, vel viderant, vel alio modo cognoverant, et simul iis ad singulas sententias ac verba assisteret, et ubi opus esset, dirigeret.*

„Haec sententia visa est mihi probabilior quam contraria. Primo quoniam Evangelistae, ac alii scriptores hagiographi — ad ea scribenda, quae viderant, vel ab infallibilibus testibus audiverant, non videntur eguisse *nova revelatione* illarum veritatum, sicut Paulus, qui non ab hominibus, sed per revelationem Jesu Christi brevissimo tempore didicit doctrinam evangelicam. Joannes enim scripsit, quae vidit, ut patet I. Joannis 1; similiter Matthaeus; Marcus autem, quae audivit a Petro, ut refert D. Hieronymus de viris illustribus in Marco, et Irenaeus l. 3. contra haereses c. 1. et alii Patres; Lucas vero, quae acceperat ab ipsis, qui viderant, ut testatur initio evangelii. Sic multa crediderim scripta ab ipsis Historicis sacris, quae ipsi viderant, vel audierant, vel alio modo certo cognoverant, *absque nova revelatione.*

2^o Probatur adferendo rationem. Quia Spiritus sanctus utitur instrumentis idoneis, prout ea invenit, et sicut in necessariis non deest, ita in sufficientibus non redundat. Atqui tales, qui iam aliquid certo cognoscunt, et habent eloquendi facultatem, sunt idonei ad illa scribenda. Ergo si Spiritus Sanctus velit his ut instrumentis et amanuensibus uti, non est necesse, ut illis *de novo revelet* res istas; sed satis est, ut eligat illos in suos amanuenses, et *excitet peculiari instinctu* ad scribenda ea, quae iam ante cognoverant, ac simul illis *specialissimo modo assistat* in omnibus verbis et sententiis, ut ne minimum quidem errorem committere possint. Quod ut melius explicetur, sciendum est duobus modis posse aliquid scribi ex inspiratione Spiritus Sancti.

„*Primo*, ut Spiritus Sanctus nova inspiratione supernaturali ostendat singulas res scribendas, ac singula verba; et sic scriperunt Prophetiae suas prophetias, ut patet Jeremiae 36, qui tanta facilitate prophetias dictabat, ut eas legere videretur.

„*Secundo*, ut Spiritus Sanctus peculiari instinctu excitet, et impellat eum, quem delegit ad scribendum ea, quae antea vidit, audivit, vel alio modo cognovit, et simul assistat in singulis verbis ac sententiis. Et hoc modo probabiliter teneo scripsisse multa Evangelistas et Historicos hagiographos; ita ut non fuerit opus illis nova et positiva inspiratione et illuminatione circa singula. Et eo magis inducor in hanc sententiam, quod haeretici huius temporis ex contrario fundamento, id est, quia putant singula verba Spiritus Sancti positiva et nova inspiratione dictata, conantur probare, libros Machab. non esse Scripturam canonicam, quia 1. 2. c. 2. Auctor dicit, se esse abbreviatorem Jasonis Cyrenaei, et in hoc opere breviando negotium plenum vigiliarum et sudoris assumpsisse, et cap. ultimo veniam petit, si minus convenienter historiae dixit. Unde concludunt hunc librum non esse Scripturam canonicam, quia Scriptura canonica debet esse sine humana industria a Spiritu Sancto immediate dictata et revelata. Adfert hoc argumentum Calvinus in antidoto Concilii Tridentini. Ad quod Catholici respondent, sicut iam dixi; non esse necessum, ut Spiritus Sanctus singulas sententias et singula verba, et verborum sententiarumque ordinem ac structuram, per novam illuminationem et internam locutionem dietet. Nam si ita esset, non diceret Lucas, se scribere ea, quae accepit ab Apostolis, qui viderant, sed quae acceperat a Spiritu Sancto, qui singula de novo dictaverat. Nec Patres dicerent, Marcum scripsisse ea, quae acceperat a Petro, sed quae a Spiritu Sancto. Nec recte diceret Auctor

2. Machab. se suscepisse negotium plenum vigiliarum et sudoris: quia parum est laborandum ei, cui omnia penitus ita dictantur, ut tantum habeat nudum officium scribendi. Nec etiam recte veniam peteret, si minus convenienter historiae dixisset, quia hoc videretur redundare in injuriam Spiritus Sancti, qui ita omnia dictaverat. Sed satis est in Historicis sacris, ut Deus peculiari instinctu impellat eos ad scribendum ea, quae antea noverant, ac simul infallibiliter illis ad omnia assistat. Per hoc enim non tollitur labor revocandi in memoriam audita, visa et lecta, ac digerendi omnia in ordinem, et aptis verbis, prout iudicaverit esse convenientius, explicandi. Unde etiam fit, ut scriptores eloquentiores eloquentius, minus facundi minus ornate scriperint. Utitur enim Spiritus Sanctus idoneis instrumentis, prout ea invenerit. Confirmari haec etiam ex eo posse videntur, quod non habeamus aliqua certa verba, quibus traditiones a Spiritu Sancto sint expressae; et tamen illae sunt tantae auctoritatis, quanta est Scriptura sacra, ut definit Concilium Trident. sess. 4. decreto de lib. canonicis; ergo non est de ratione auctoritatis sacrae Scripturae, ut omnia verba secundum sonum materialem a Spiritu Sancto sic positive sint inspirata.“

5. „*Tertia* propositio, semota parenthesi, videtur mihi esse omnino certa, nisi quaestio sit de nomine. Ponamus enim, aliquam piam historiam ab aliquo pio viro, qui eam optime norit, ex *instinctu Spiritus Sancti scriptam*, qui absque illa singulari assistentia verum scripturus sit, et nullum omnino commissurus errorem; si Spiritus Sanctus postea per aliquem prophetam vel aliter testetur, omnia quae ibi scripta sunt, vera ac salutaria esse; non video, cur talis liber non sit habiturus auctoritatem Scripturae sacrae, cum eandem habeat rationem credendi, quam alia quaevis prophetia, nempe auctoritatem divinam. Eiusdem enim auctoritatis est epistola ab ipso rege dictata, et ab alio dictata, ab ipso tamen rege subscripta. Confirmatur: quia multae sunt veritates naturales in Scripturis, quae priusquam divino testimonio erant confirmatae, non censebantur verbum Dei, nec pertinebant ad obiectum fidei: simulque autem a Deo per Prophetas vel Apostolos vel alios Auctores hagiographos fuerunt confirmatae et assertae, factae sunt verbum Dei et obiectum fidei. Atqui duobus modis potest aliquid asserti et confirmari.

„*Primo* expresse, ut cum verbatim omnia repetuntur, quae ab alio dicta erant: sicut si rex omnia repeteret et assereret, quae ipsius Secretarius scriperat.

„Secundo implicite et per compendium, ut cum dicitur, omnia illa esse verissima; qui duo modi in moralibus, et in ordine ad fidem et auctoritatem tribuendam, idem valent; ut patet in omnibus litteris principum. Hoc enim ipso, quo testatur quis omnia esse verissima, censetur omnia illa asserere, et omnia illa censentur verbum ipsius, dictum tamen per compendium. Unde si Spiritus Sanctus per Prophetam testaretur, hanc propositionem esse verissimam: Terra est in medio mundi; non video, cur haec propositio tali testimonio confirmata, non esset tantae auctoritatis, quanta est illa: Terra in aeternum stat: atque adeo cur non esset parvis auctoritatis, atque si Spiritus Sanctus ipsam expresse per Prophetam protulisset.

„Dicit aliquis: Ergo epistola Leonis ad Flavianum, quae approbata est in quarta Synodo generali tanquam a S. Petro dictata, et a Gelasio in Concilio septuaginta Episcoporum, erit Scriptura sacra. Nam publico Spiritus Sancti testimonio est approbata tanquam omnibus suis partibus verissima et saluberrima. Respondeo: Non sequi, quia auctoritas, quae isti epistolae accessit, per approbationem istorum Conciliorum, dependens est ex auctoritate verbi Dei. Unde est quodammodo minor. Nam Concilia cum suo capite habent quidem infallibilem assistentiam Spiritus Sancti in definiendis fidei veritatibus; sed deducendo eas ex Scripturis et Traditionibus; ut communiter docent scriptores, et insinuat Concilium Tridentinum sess. 4. cum dicit, verbum Dei scriptum et traditum esse fontem omnis salutaris doctrinae etc. Unde nituntur auctoritate verbi Dei; et haec ratione decreta Pontificum et Conciliorum sunt quodammodo infra auctoritatem sacrae Scripturae, quanquam in ordine ad fidem non putem hanc differentiam esse essentiali; sicuti differentia auctoritatis articularum fidei et conclusionum Theologicarum, quae essentialis est.

„Si autem illa epistola tempore Apostolorum scripta fuisset, et a D. Petro vel Paulo, divino Spiritu comprobata, tanquam omnibus suis partibus verissima et saluberrima; videtur mihi parem sacrae Scripturae auctoritatem habitura; sive quis eam velit appellare Scripturam sacram sive non. Nam quaestio videretur de nomine. Scripturam enim sacram generatim voco verbum Dei scriptum. Verbum autem Dei recte vocatur, tam id quod explicite, quam quod compendio Deus per se vel Prophetas suos et Apostolos dixit. Illa enim auctoritas, quae isti epistolae accederet, nullo modo dependens esset ex sacra Scriptura, vel traditionibus; sed immediate tantum a Spiritu Sancto, idque tam per-

fecto, quam si Spiritus Sanctus per Apostolum illam expresse dictasset.

„Et hoc dico, non quod asseram, hunc modum in aliqua scripturae parte servatum; immo puto de facto hunc modum in scripturis non inveniri, sed tantum loquor de possibili. Unde et propositio est conditionalis. Si enim Deus voluisset, potuisset hunc modum in aliqua scripturae parte servare, quia non implicat contradictionem; ac illa esset tam infallibilis auctoritatis quam alia.

6. „Ex his patet, quam longe distet haec sententia ab errore Anomaeorum ac Erasmi, qui volebant Apostolos interdum ut homines locutos, id est, aliquando humano more errasse, ac lapsos memoria esse. Ita enim respondebant Anomaei, cum illis aliquid ex Apostolo, vel Scripturis obiceretur: ‚Apostolus ibi ut homo locutus est,‘ et: ‚Cur nobis obiciis vestus testamentum?‘ — Nos enim dicimus, omnes Scripturae partes esse infallibilis veritatis, et esse a Spiritu Sancto vel nova revelatione inspirante, vel peculiari instinctu excitante, et assistente ad singula verba et sententias, et nec minimum quidem in iis posse esse errorem; quia redundaret in Spiritum Sanctum, ut fuse ostendi alias; et totius sacrae Scripturae auctoritas corrueret; etiamsi non sit necessarium, ut Spiritus Sanctus novo modo singula inspiraverit, positive hominem illuminando.

„Unde ad primum testimonium respondeo: Non dicit Concilium Tridentinum loco citato, totam Scripturam esse Dei verbum a Spiritu Sancto dictatum. Fator tamen esse Dei verbum et a Deo dictatum modo supra explicato: quia scilicet vel a Deo novo modo illuminante ac inspirante dictatum, vel excitante et infallibiliter assistente scriptum, et hi duo modi de facto reperiuntur in Scripturis.

„Ad testimonium D. Petri respondeo: Loquitur de Prophetiis, quae sine dubio positive per novam illuminationem inspirantur.

„Ad testimonium D. Pauli: Scriptura dicitur divinitus inspirata, quia vel positiva et nova Spiritus Sancti inspiratione et illuminatione scripta; qualis sine dubio est maior scripturae pars: vel peculiari instinctu Spiritus Sancti excitantis, ut scriberent ea, quae vel revelatione vel narratione vel experientia noverant, et ad singula peculiariter assistentis.

„Ad ultimum dico. Linguae et manus Scriptorum sacrorum fuisse calamos Spiritus Sancti, non tamen eodem modo omnium. Aliiter enim Prophetarum, quibus omnia ita dictabantur, ut solum

laborem scribendi haberent: aliter Historicorum sacrorum, qui debebant etiam industriam humanam adhibere.⁴

7. Per haec igitur apparet, quod in epistolis ad Bellarminum aliisque nonnullis scriptis, quae in Archivio Romano exstant, Lessius apertius monet, voluisse se per has tres assertiones definire, quid de ratione seu essentia Scripturae sacrae sit, sive quid requiratur, ut aliquid possit dici verbum Dei scriptum; quam quidem quaestionem discernendam putavit ab hac alia, qua divina inspiratione libri illi, quos Ecclesia tamquam sacros et canonicos veneratur, conscripti sint. Posterius si quaeratur, respondet, conscriptos esse Spiritu Sancto vel revelante seu supernaturali lumine menti scriptoris res et verba ostendente, vel ad scribendum aliunde nota impellente, atque continue assistente et dirigente. Sin quaeratur alterum, quid nimirum necesse sit, ut liber aliquis dici possit verbum Dei scriptum, respondet, librum ex instinctu quidem divino, de cetero autem humana tantum industria, i. e., sine assistentia et directione Spiritus Sancti compositum, fieri divinum et Scripturam sacram, si Deus eum veracem et salutarem esse publica revelatione testatus sit.

Ceterum si Lessius in tertia propositione interiectam illam sententiam: „qualis forte est secundus Machabaeorum“ tollendam esse dicit; non tamen Doctores Lovanienses accusat, quod eam fraude intruserint, sed in alio quodam scripto, ad sibi obiecta respondens, rem ita explicat:

„Coniecturam illam, qua dicitur, forte librum Machabaeorum humana industria scriptum esse, ex mea sententia non dixi, sed eorum, quos ante retuleram, non tamen probaveram, qui putant, auctorem illum gentilem fuisse et eos libros ab Apostolis et Ecclesia auctoritatem accepisse. Quam sententiam satis indicat *Sixtus Senensis* 8. Bibl. sanct. Haer. 12. resp. ad 7., ubi sic ait: „De sententia Hebraeorum circa hos libros, quaecumque ea sit, nihil refert, cum Ecclesia catholica eos in canone recipiat; nec quidquam eorum fidei derogatur, si ab auctore profano scripti sint; cum libri fides non ab auctore, sed ab Ecclesiae catholicae auctoritate pendeat: et, quod illa acceperit, verum et indubitatum esse oportet, a quocumque dictum sit auctore, quem ego neque sacrum, neque profanum ausim affirmare.“ Haec ille. Hanc tamen sententiam non probavimus, sed diximus, auctorem illum fuisse virum fidelem, qualeme decet esse hagiographum. . . Quod autem ad hanc propositionem conditionatam attinet: si aliquis liber humana industria etc. *sentio sensique semper nullum talem*

librum¹ exstare, qui sine assistentia Spiritus Sancti eiusque excitatione et directione scriptus sit. Potuisset tamen Deus illo modo, qui hic exprimitur, uti. Volui enim tantum ostendere, rationem Scripturae sacrae consistere in illa summa auctoritate primae veritatis, quae tribus modis alicui sententiae possit applicari: 1^{mo} si Deus aliquid supernaturaliter revelet; 2^o si aliquem excitet ad scribenda ea, quae novit, et infallibiliter assistat: et hos duos modos dixi de facto reperiri in Scripturis; 3^o si aliquid tamquam verum approbet, quod non aliter probavi, quam quia hoc non implicat contradictionem; atque coniecturam ex aliorum sententia de libro secundo Machabaeorum. Oportet tamen, ut materia sit Deo digna, ut merito Scriptura s. appellari possit: deinde, ut approbetur tamquam omnibus suis partibus verissima atque adeo recte Deus habeat illud pro verbo suo.

II.

Quid de Lessii assertionem prima et secunda existimandum sit.

8. Expedierit, aliqua de terminis, qui in hac materia usurari solent, praemittere. *Revelatio* etsi per se significet occultae rei manifestationem, divinam tamen revelationem appellamus, quando Deus aliquid non *per ea, quae facta sunt*², sed per se ipse manifestat, sive occultum illud fuerit sive aliunde iam notum. Haec igitur revelatio multis modis fieri potest, locutione externa et interna, visum item interno et externo, denique illustranda mente, ita tamen, ut mens non solum invetur ad res propria facultate percipiendas, sed rerum notitia divinitus imbuatur. Revelationem enim non intelligimus concursum divinum in operatione creata, sed operationem divinam in mente creata. *Per assistentiam* vero, de qua hic sermo est, Deus sic scribenti adest, ut in seligendis rebus et verbis dirigat; quare duplicem distinguunt, *negativam*, quae errorem removet, et ideo etiam *praeservans* dicitur; et *positivam*, quam alii *suggestentem* dicunt, propterea, quod per eam Deus sive res et sententias tantum, sive verba quoque suggerit. Haec assistentia, etiamsi positiva sit, revelatio putari non debet, cum adeo altera sine altera esse possit. Neque enim semper Deus illi, cui facta est revelatio, in ea referenda assistit; unde revelationes a sanctis quibusdam viris et feminis

¹ Intellige: in Scriptura sacra. ² Rom. 1, 19.

scriptas, etsi factas esse non dubitemus, certa tamen fide, quod ad singula pertinet, non recipimus. Contra vero ei, qui non divinitus revelata, sed naturaliter cognita litteris mandat, Deus assistere potest, ita, ut non solum ab errore tueatur, sed etiam scribenda suggerat. A revelatione denique et assistentia differt *confirmatio* seu *approbatio*, qua liber divinitus inspiratus esse cum auctoritate declaratur. Quare hoc nomine significare solemus sanctionem, qua Ecclesia librum aliquem in canonem SS. Scripturarum refert. Potest autem procul dubio etiam confirmatio appellari, cum Deus ipse de libro testatur; quod quidem testimonium nisi praecesserit, Ecclesia librum pro divino suscipere et in canonem referre nequit.

9. Iam vero his positis quaeritur, quid ipso *inspirationis* vocabulo significetur: quaestio sane difficilis et perplexa. Quandoquidem agitur accurate definire, quaenam sit illa, ut sic dicam, divina qualitas, propter quam Scriptura divinitus inspirata, vel quae illa divina operatio propter quam auctores eius (hagiographi) Spiritu Sancto inspirati dicuntur. Neque tamen concedendum est, verbum *inspirandi* per se ipsum, et in communi usu ambiguum aut obscurum esse. Certe Vulgata nostra per illud reddidit graeca θεόπνευστος¹, et ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενος². Quid vero est θεοπνεύσθαι nisi divinitus afflari, et ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόσθαι, nisi a Sancto Spiritu agi? Quare etiam apud profanos scriptores haec duo verba afflari et inspirari promiscue usurpantur. Virgilius de Sibylla, quam alias *afflatam numine* (Aen. 6, 50.) vocat, dicit:

Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates (6, 11. 12.).

Nemo vero dubitaverit, utraque locutione proprie significari vim divinam animo immissam ad insolita et grandia, quae communes vires superant aut superare videntur, excitantem et impellentem. Hoc si tenemus, vocabulum *inspirationis*, si proprio et vulgari sensu accipitur, significat aliquid tum a revelatione, tum ab assistentia distinctum, illum scilicet impulsum divinum, quo fit, ut homo non tam ex propria deliberatione quam ex instinctu divino agat vel loquatur. Quare apud S. Petrum (I. c.) legitimus: *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati* (acti, φερόμενοι) locuti sunt sancti

¹ Πᾶσα γραφή θεόπνευστος καὶ ἀφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἐλεγχόν... 2 Tim. 3, 16.

² Οἱ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἐνέχθη παρὲς προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν θεοῦ λόγῳ ἀνθρώποι. 2 Pet. 1, 21.

Dei homines. Iam vero Deus hominem ad loquendum et agendum excitare potest, nulla re nova revelata; potest impellere, nec tamen impulsum dirigere, ne erret, sed multa eius prudentiae et arbitrio permittere. Itaque sicut revelatio sine assistentia et haec vicissim sine illa; ita inspiratio sine utraque esse potest. Verum tamen non ita solet contingere: siquidem Deus, cum hominem insolito modo ad aliquid impellit, lumen quoque singulare infundere consuevit nova revelans, vel certe alias nota collustrans. Quodsi, quae homo ita divinitus motus eloquitur vel scribit, publicae fidei regula esse debent, Deus illi non potest non sic assistere, ut ab omni errore protegat. Atque hinc factum esse opinor, ut vis huius vocabuli *inspirationis*, etsi prima eius significatio perspicua et certa sit, aliter ab aliis determinetur. Quoniam enim, cum de Scriptura sermo est, *inspirationis* vocabulo significamus id, quod ei divinam illam auctoritatem conciliat; alii quidem *inspirationem* dicunt impulsum seu instinctum ad scribendum, alii hunc impulsum una cum lumine supernaturali mentem illustrante, et utriusque hi ab ea assistentiam discernunt. Quidam contra eodem vocabulo etiam assistentiam comprehendunt. Nonnulli denique recentiores vim eius ad confirmationem extendunt, adeoque de *inspiratione* antecedente, comitante et subsequente loquuntur. *Antecedentem* enim vocant divinam ad scribendum impulsam, *comitantem* assistentiam divinam, *consequentem* vero confirmationem. Qui modus loquendi, si tolerari potest, propterea quod ea omnia, quae unius vocabuli „*inspirationis*“ significatione complectuntur, in re ipsa coniuncta sunt; ii tamen contra ius et normam loquendi faciunt, qui vel assistentiam vel confirmationem per se solum *inspirationem* appellant.

10. Ut iam ad Lessium redeamus, priores duae assertiones, sensu, quem Lessius exposuit, acceptae doctrinam continent, non solum sanam et probabilem, sed ex quo haec quaestio a theologis accuratius tractari coepit, longe communiorem.

Praeter scripta iam allegata exstat aliud quoddam, in quo Lessius ipse statum controversiae, quae sibi cum Academia Lovaniensi erat, paucis exponit¹. In hoc igitur scripto duae illae assertiones una cum explicatione sic enuntiantur: 1° „Ut aliquid sit Scriptura sacra, non est necessarium, singula eius verba in-

¹ Status causae inter facultatem theologicam Lovaniensem et theologiae professores in collegio Soc. Iesu Lovaniensis excerptus ex censura Facultatis et Apologia professorum Societatis.

spirata esse a Spiritu Sancto, scilicet ea inspiratione, qua Spiritus Sanctus singula verba materialia in mente scriptoris format.¹ 2^o „Non est necessarium, ut singulae veritates et sententiae (quales sunt: *Lucas est mecum solus; Trophimum reliqui infirmum*) sint immediate a Spiritu Sancto ipsi scriptori inspiratae, scilicet ea inspiratione, qua singularum sententiarum veritatem novo modo cognoscat; quando eas antea ratione naturali vel experientia certo cognoscebat; quamvis opus fuerit excitatione et directione et infallibili assistentia ad scribendum.“

Iam vero hanc sententiam plerisque theologis placuisse nemo, qui eos consuluerit, negabit. Inter recentiores certe perpauci inveniuntur, qui defendendum esse existiment, totius Scripturae sacrae sententias verbaque singula a Spiritu Sancto, cum scriberentur, dictata vel in mente scriptoris formata esse. Ex veteribus autem nonnulli hoc quidem thesi, quam probandam sumunt, asserere videntur; attamen in tractatione thesin ita restringunt, ut a Lessio non dissentiant. Sic *Melchior Canus* statuit quidem, „singula quaeque sive magna sive parva a sacris auctoribus Spiritu Sancto dictante edita esse;“ paullo tamen post: „Fateor,“ inquit, „non singulas Scripturae particulas, ut a s. Scripturis scriberentur, propria et expressa revelatione indiguisse, sed singulas tamen scriptas ex peculiari Spiritus Sancti instinctu afluatque, vere et iure contendo“¹. *Suarez* quoque ponit: „Est Scriptura instinctu Spiritus Sancti scripta dictantis non tantum sensum, sed etiam verba;“ at positionem mox ita explicat, ut ne illum quidem peculiarem Spiritus Sancti instinctum in singulis quibusvis postulet. „Adverto,“ ait, „duobus modis posse intelligi singula verba Scripturae esse a Spiritu Sancto, scilicet per specialem motionem antecedentem, vel tantum per assistentiam et quasi custodiam. . . Quando auctor canonicus scribit aliquid, quod secundum se humanum est, et sensibus subiacet, satis videtur, quod Spiritus Sanctus illi specialiter assistat et custodiat illum ab omni errore et falsitate, et ab omnibus verbis, quae non expediunt“². In eadem sententiam *Bellarminus*: „Respondeo: Deum quidem esse auctorem omnium Scripturarum, sed aliter tamen adesse solum Prophetis, aliter aliis, praesertim historicis. Nam Prophetis revelabat futura, et simul assistebat, ne aliquid falsi admiserent in scribendo, et ideo Prophetiae non alium habuerunt laborem quam

¹ De locis theol. I. 2. c. 17. extr. et c. 18.

² De fide. Disp. 5. sect. 3. n. 3. 3.

scribendi vel dictandi: aliis autem scriptoribus Deus non revelabat ea, quae scripturi erant, sed excitabat, ut scriberent, quae viderant vel audierant, quorum recordabantur, et simul assistebat, ne falsi aliquid scriberent“¹.

11. Nihilominus idem *Bellarminus* in chirographo, quod aservamus, de Lessii assertionibus ita iudicat: „Propositiones tres de Scriptura, ut nude proponuntur, non admodum recte sonant, et calumniis expositae sunt. Tamen priores duas recte exponit *P. Leonardus*.“ Itaque doctrinam in hac expositione contentam approbat, non item assertiones ipsas per se spectatas, sive in re quidem Lessio consentit, at non in modo loquendi. Et merito quidem. Quod enim in Scriptura ipsa ab Apostolis docetur et universa Traditio attestatur, id etiam orthodoxi omnes pro explorato fidei dogmate habuerunt semper habentque, scilicet omnem Scripturam sacram divinitus inspiratam esse. Quocirca Ecclesia ubi solemniter decreto: „Unum atque eundem Deum Veteris et Novi Testamenti, h. e. legis et prophetarum atque evangelii profitetur auctorem,“ hanc addit rationem: „quoniam eodem Spiritu Sancto inspirante utriusque Testamenti Sancti locuti sunt: quorum libros suscipit et veneratur“². Iisdem igitur verbis, quibus *Petrus* Apostolus de Prophetis loquens usus est, Ecclesia utitur de omnibus Veteris et Novi Testamenti libris. Porro *Florentinum Concilium* post verba modo recitata ipsos libros suscipiendos recenset; *Tridentinum* autem hoc decretum renovans anathema dicit ei, qui eos „libros integros cum omnibus suis partibus“ pro sacris et canonicis non susceperit. Quare si libri integri cum omnibus suis partibus pro sacris et canonicis suscipiendi, pro sacris et canonicis autem habendi sunt, quia Deum habent auctorem, Deum denique habent auctorem, quia Spiritu Sancto inspirante conscripti sunt: consequitur profecto, libros canonicos omnes cum omnibus suis partibus divinitus inspiratos esse. Quamobrem dici non potest, ut aliquid sit Scriptura sacra, necessarium non esse, res et verba singula a Spiritu Sancto inspirata esse. Totam enim Scripturam sacram cum omnibus suis partibus inspiratam esse, extra omnem controversiam est: hoc solum quaeritur, quid inspirationis nomine significetur; et siquidem inspiratio plura complectatur, num omnia in omni Scripturae parte admitti debeant.

12. Ideo *Lessius* ipsa, qua se defendit, expositione thesium, has non accurate enuntiatas esse demonstravit. Duplex enim

¹ De Verbo Dei I. 5. c. 15.

² Conc. Florent. Decr. pro Iacob.

dixit genus esse inspirationis, alterum, in quo cum divino afflatu et impulsu revelatio aut certe lumen supernaturale, res et verba singula ostendens, alterum, in quo assistentia tantum custodiens et dirigens coniuncta sit. Si igitur posterior haec etsi inferior, vera tamen inspiratio, ea autem in omni parte Scripturae sacrae admittenda est; non est simpliciter negandum, omnia in Scriptura inspirata esse, sed addendum est aliquid eorum, quae Lessius in expositione dixit. Verum est, facile a viris doctis adverti potuisse, cuius generis inspirationem Lessius non necessariam asserat. Nam si per priores assertiones etiam secundam illam inspirationem, h. e., impulsum divinum cum infallibili assistentia, excludere voluit: ad quid addidit tertiam propositionem, quae, hoc posito, nihil adiungeret? Atqui manifestum est, tres positiones velut gradus esse, per quos ad infimum descenditur. Nihilominus negari non potest, assertiones illas duas, si verba premantur, falsas esse; et ideo dixit Bellarminus, nude propositas non recte sonare et sinistrae patere interpretationi. Neque a viro doctissimo in modo loquendi aliquid commissum esse mirabitur, qui consideret, hanc quaestionem, in quo sita sit ratio seu natura inspirationis, eo primum tempore subtilius tractari coepisse. Quoties enim summos etiam Ecclesiae Patres sic defendere debemus, ut demonstremus reipsa a vera doctrina non deflexisse, etsi in quaestione nondum eliquata et definita non semper rectissime loquerentur?

III.

Quid de tertia assertione.

13. Omnes tres Lessii assertiones nude propositas Bellarminus indicavit minus recte sonare et calumniis obnoxias esse: cum vero priores duas, ut a Lessio explicabantur, probaret, de ultima adiecit: „Pro tertia scripsit (P. Leonardus) nuper apologiam et quamvis mihi non plene satisfecerit, tamen ut ab eo modificetur et temperatur, tolerabilis videtur.“ Lessius hanc positionem duobus temperavit. *Primo* enim declaravit, nolle se per eam indicare, quem modum Deus in libris sacris, quos veneramur, condendis servaverit, sed quem servare potuisset; *secundo* adiecit, librum, de quo in thesi, etsi industria humana sine peculiari Spiritus Sancti assistentia, tamen ex huius impulsu conscriptum esse. Demonstravit autem, huiusmodi librum, si Deus revelaret, omnia in illo contenta et salutaria et vera esse, auctoritate donari non

minus certa, quam Scripturae sacrae. Qua igitur de causa defensio eius Bellarmino non satisfecerit? Ideo, credo, quia in assertione defendenda non legitur: „efficitur *certissimus*“; vel efficitur *regula credendi certissima*“; sed „efficitur *Scriptura sacra*“: in quo discrimen est permagni momenti.

14. Quid enim sibi vult „efficitur Scriptura sacra“, nisi: efficitur liber eius generis, quales sunt libri ab Ecclesia pro sacris et canonicis recepti, ita ut his, si Ecclesiae de divino illo testimonio per traditionem constaret, accenseri posset? Itaque quod quidem Lessius ipse notavit, quaeritur hic *de ratione* seu *natura Scripturae sacrae*. Ea autem quaestio non ex sola libri auctoritate et certitudine, sed primo et maxime ex eiusdem *origine*, et, quae hanc consequitur, *dignitate* solvenda est. Si enim quaeras, quid sit Scriptura sacra; Lessius ipse cum eadem Scriptura et universa traditione respondet, esse *verbum Dei* scriptum, atque ideo etiam ostendere conatus est, librum, qualem finxit, recte appellari verbum Dei. Quod si ei concesserimus, ulterius inquirendum est, eodem modo dici possit verbum Dei, quo Scriptura sacra dicitur. Etenim si consterit, Scripturam sacram verbum Dei dici, quia a Deo processit; liber, de quo loquitur Lessius, etsi eiusdem auctoritatis ad certitudinem fundandam, non tamen esset eiusdem naturae ad dignitatem conciliandam. Quod nos quoque similitudine regis illustremus. Si enim rex in hominem quempiam auctoritatem filii transtulerit, iubens in omnibus ei tamquam sibi obtemperare; quin etiam si eundem adoptione filium faceret: plurimum tamen inter hunc adoptatum et naturalem filium interesset. Itaque etiamsi hominis scriptum Deus non solum tamquam verissimum approbaret, sed etiam tamquam suum accipi iuberet; hoc tamen scriptum ab eo, quod ipsa origine divinum esset, vehementer differret.

15. Tam vero si haec de causa quaestio ad id revocanda est: sitne Scriptura sacra ipsa origine verbum Dei; post ea, quae iam attulimus, non multum nobis laborandum est. Dicitur enim Scriptura divinitus inspirata, quia „Spiritu Sancto inspirante locuti sunt Dei homines“. Quodsi ex propria vi et potestate vocabuli non constaret, ea tantum dici divino afflatu fieri, quae Deo in homine et per hominem agente fiunt; neque certum esset, quod B. Petrus de prophetis dixit, de universis sacris scriptoribus verum esse: utramque tamen dubitationem Ecclesiae oraculum nobis eximeret, utpote declarans, propterea, quod Sancti afflante divino Spiritu loquuti sint, Deum ipsum esse omnium sacrorum voluminum

auctorem; hoc enim in decreto Florentino paulo ante prolato legitur. Quo sane efficitur, ut inspiratio eiusmodi putanda sit divina in homine operatio, qua Deus constituitur libri causa principalis, homo vero causa subiecta et velut instrumentum.

16. In qua tamen sententia notandum est, aliter res inanimas et brutas, aliter animalia ratione utentia Dei esse et dici instrumenta. Illa enim providentia, quae sic a fine usque ad finem attingit fortiter, ut disponat omnia suaviter, quemadmodum in rerum cursu communi creata singula secundum cuiusque naturam dirigit: ita etiam, cum praeter consuetum ordinem per res creatas operatur, proprias earum facultates et vires harumque usum nec tollere nec perturbare, sed suae tantum operationi subicere solet. Ex quo Lessius, primam et secundam assertionem defendens, bene collegit, inspiratione divina scriptoris industriam non excludi. At vero si hinc iure inferimus, Deum vere dici posse causam primariam et auctorem libri, etiamsi cum impulsu divino non semper lumen, quod scribenda revelet, sed aliquando solum assistentia, quae scribentem dirigit, coniuncta sit: non tamen concludi potest, etiam solum assistentiam sine instinctu divino aut vicissim divinum instinctum sine assistentia sufficere, ut Deus libri auctor nominetur. Qui enim scribenti tantum assistit, efficit quidem, ut quae scribuntur, recte scribantur, non vero, ut scribantur; auctor igitur est, non libri ipsius, sed veritatis vel praestantiae eius; et qui ad scribendum impellit, in ipsa vero scriptione scribentem sibi prorsus relinquit, efficit quidem, ut scribatur, sed non ut ea, quae ipse vult, modo, qui ipsi placet, scribantur. Tametsi ergo ipsius scriptionis causa aliqua sit, non tamen scripti causa est eiusmodi, ut hoc ei tanquam proprium tribui possit. Et sane quis unquam hominem, qui alium ad scribendum excitaverit, nihil vero praeterea contulerit, auctorem libri appellabit?

17. Quamobrem etiam Lessius librum sola humana industria compositum, non ideo, quod homo ad scribendum eum divinitus impulsus, sed ideo, quod Deus librum veracem esse testatus sit, verbum Dei dici posse argumentatus est. Ad hoc vero persuadendum constanter utitur exemplo epistolae, quae, etsi a rege non dictata, regis tamen esse iure dicatur, propterea quod a rege subscripta sit; et hoc argumentum recentiores plurimi repetunt. Quos miror non vidisse, aliud alieni scripti veritatem testari. Quoniam enim epistola sua natura sermo est ad absentem, nomen tuum subnotando tu ipse iam hunc sermonem ad

eum, cui epistola destinata est, dirigit adeoque eam vere tuam facis. Quod profecto de eo, qui, quae alius scripsit, vera esse testatur, dici non potest: nisi forte censor publicus, quoties librum non solum edi in lumen permisit, sed etiam quae eo continentur disertis verbis probaverit, auctor libri dicendus sit. Quare et hoc addemus, epistolam a rege subscriptam regis quidem epistolam esse, non ita tamen, ut rex quoque auctor eius dici possit. Ut enim auctor sit, necesse est, ut saltem eam fieri iusserit, et scribenda indicaverit. Nullus autem liber Scripturae sacrae vocari potest, cuius Deus non est auctor. Et hac de causa illa locutio: „Scriptura sacra efficitur“ secum ipsa pugnat. Quoniam enim haec est ratio Scripturae sacrae, ut Deum habeat auctorem; liber nullus nisi origine Scriptura sacra esse, neque cum origine non est, postea fieri potest.

18. Quare Lessius, ut supra dixi, in hoc defecit, quod inter auctoritatem ad fidem faciendam, quam liber testimonio divino de eius veritate utique summam acquireret, et inter dignitatem, quam Scriptura sacra ex divina origine habet, non distinxit. Quod quidem postea ipse intellexit. In scripto enim, quo ad „nova adversariorum argumenta“ respondet, non esse, inquit, premendam vocem, qua in assertione usus sit *Scripturae sacrae*; cum nihil aliud affirmare voluerit, nisi librum eiusmodi non minus certa fide, quam ipsum verbum Dei suscipiendam esse. In *statu* vero *controversiae*, cuius supra mentionem feci, tertiam assertionem sic enuntiat: „Si aliquid opus vel sententia, humana industria sine illa infallibili Spiritus Sancti assistentia scripta, a Spiritu Sancto postea approbetur tanquam vera et salutaris, efficitur Scriptura sacra, nempe quoad infallibilem auctoritatem, independentem a Scriptura sacra. Ubi notandum est, opus illud continere debere materiam Deo dignam; nec excluditur excitatio Spiritus Sancti ad illud scribendum, sed solum infallibilis assistentia. Hic tamen modus in nulla Scripturae parte reperitur, sed non implicat.“

Bellarminus vero summam *controversiae*¹, cum haec ad S. Sedem delata esset, exponens, de hac tertia propositione sic loquitur: „Addidit (Lessius) quod potissimum Censores offendit, fore etiam Scripturam sacram sine assistentia Spiritus Sancti, si postea divino aliquo testimonio constaret, nullum esse in eo libro errorem. Quae controversia non videtur magni facienda, cum non sit

¹ Asservatur in archivio Romano cum reliquis libellis „Summa controversiae“ inscriptus et a Bellarmino propria manu subnotatus.

Schneemann, Controvers.

de facto, sed de possibili, et auctor explicuerit, se voluisse dicere, librum illum fore Scripturam divinam quoad auctoritatem infallibilis veritatis, non autem simpliciter. Quod quidem negari non potest, si ponatur (ut ipse ponit), Deum ipsum immediate revelare Prophetam alicui, in eo libro nullum esse errorem, et haec revelatio per Ecclesiam approbetur.⁴

19. Itaque Lessius ipse tertiam assertionem ita temperavit, ut iam sic enuntianda esset: „Liber ex instinctu quidem Spiritus Sancti, sed sine eius assistentia speciali conscriptus, si Spiritus Sanctus postea publice testetur, omnia in eo contenta salutaria et vera esse, efficitur, etsi non simpliciter, tamen quod ad auctoritatem infallibilem pertinet, Scriptura sacra.“ Cui sententiae non credo quemquam fore, quin cum Bellarmino subscribat, etsi cum eodem fateatur, non magni eam momenti esse.

Quamquam etiam quod ad „auctoritatem illam infallibilem“ attinet, notatu dignum est discrimen. Liber enim, ex instinctu quidem Dei, sed sine speciali eius assistentia conscriptus eiusmodi auctoritatem ex sese non habet, sed testimonio divino de eius veracitate extrinsecus accipit. Contra liber Deo movente et assistente confectus adeoque vere inspiratus et ipsa origine Verbum Dei natura sua ab omni suspitione erroris immunis summaeque ad fidem faciendam auctoritatis est.

IV.

De sententia Lessii apud alios theologos.

20. Consent theologii communiter, non solum priores duas, quas plerique amplectuntur, sed tertiam quoque Lessii assertionem in earum numero esse, quae libere in scholis catholicis disceptantur. Et merito. Causam enim suam Lessius ad Sedem Apostolicam detulit; et quamvis de nullo huius iudicio ex authenticis documentis constet; constat tamen Lessii appellationem admissam et controversiam a privatorum et Academicarum disceptationibus ad Romani Pontificis tribunal advocatam esse. In edicto enim Octavii Episcopi Calatini, Nuntii Apostolici, d. 10. Iul. 1588. vulgato, cuius plura exempla typis excusa in Archivo S. I. cum reliquis documentis asservantur⁴, mandatum legimus: „ut nemo... de his assertionibus controversis in alterutram partem ita dispu-

⁴ Exstat etiam apud Livinum de Meyer l. c. cap. 13.

tare... attentet, ut ausu temerario eas haereticas, offensivas, et periculosas esse, et qui easasserunt, alicuius haeresis labe aut suspitione contaminatum iri, donec auctoritate Apostolica mature definitae fuerint, affirmare praesumat.“ Etsi vero ipsum hoc mandatum a Nuntio impositum non omni in loco ligandi vim haberet; recte tamen theologii existimaverunt, temeritatis futurum esse, ut in eodem illo edicto dicitur, „lectionibus scriptisque privatis sententiam damnare, quam S. R. Ecclesia, omnium Ecclesiarum magistra et salutaris disciplinae doctrix, non damnavit.“ Qua de causa, qui Lessii sententiam impugnabant, a censura tamen inferenda modeste abstinuerunt.

21. Atvero si nonnulli scriptores referunt, tertiam quoque Lessii assertionem postea a plurimis et gravissimis theologis admissam esse, a vero longe aberrant. Certe, quos nominatim citant, Melchior Canus, Bellarminus, Bonfrerius, Cornelius a Lapide, Mariana, Richardus Simon, Dupin, Calmet, Frassen, si unum alterumque excepias, primae quidem et secundae assertionis doctrinam (sic tamen, ut a Lessio in apologia exposita est) amplectuntur, tertiam vero nequaquam. Atque de Melchiore vel Bellarmino post ea, quae supra in medium attuli, non est sane, cur loquamur. Cornelii sententia haec est: „Spiritus Sanctus non eodem modo dictavit omnes sacras litteras: nam legem et prophetias ad verbum revelavit et dictavit Moysi et Prophetis; historias vero et morales exhortationes, quas antea vel visu vel auditu vel lectione vel meditatione didicerant ipsi scriptores hagiographi, non fuit necesse inspirari aut dictari a Spiritu Sancto. Dicitur tamen Spiritus Sanctus ea quoque illis dictasse, 1^o quia scribentibus astitit, ne vel in puncto a veritate aberrarent; 2^o quia eos excitavit et suggestit, ut haec potius scriberent quam illa. Conceptum ergo et memoriam eorum, quae sciebant, non eis ingressit Spiritus Sanctus, sed inspiravit, ut hunc potius conceptum quam illum scriberent. 3^o Quia omnes eorum conceptus et sententias ordinavit, digessit et direxit Spiritus Sanctus... Hoc enim proprie est librum concinnare et conscribere et hac ratione proprio sacerorum Librorum auctor dicitur Spiritus Sanctus.“⁴ Mariana tertiam Lessii assertionem ne verbo quidem attingens sententiam de inspiratione, quam probat, sic enuntiat: „Pleraque (hagiographos) inflatu Spiritus divini excepiisse sine ulla cura aut labore, alia ex memoria deprompta scribentis, ex ratione vel experientia,

⁴ In 2. Tim. 3, 16.

semper tamen Spiritus numine praesente, ne lapsus contingeret¹. Dupin tantum abest, ut opinionem, de qua sermo est, defendat, ut Cornelium a Lapide de laxiori doctrina accuset, licet innumerito. Hic enim etiam in rebus historicis et obviis conceptus omnes et sententias a Spiritu Sancto suggeri et ordinari docet; cum Dupin in his assistentiam tantum, quae ab errore custodit, postulet. Hanc tamen vult actionem esse in voluntatem et intellectum, supernaturalem, constantem et certissimam, quae nunquam effectu frustratur². Calmet postquam varias aliorum opiniones, etsi non satis distincte, protulit, sic pronuntiat: „Sacros interdum auctores, ut divinam sibi vindicarent auctoritatem, Spiritus Sancti, a quo dicerentur, ne in errorem inciderent, directionis et praesentiae tantummodo indigos fuisse, fatemur.“³ Quid est, „interdum directionis et praesentiae tantum indigos fuisse,“ nisi non semper necessariam fuisse revelationem vel suggestionem? Hoc igitur unum concedens, postulat in rebus omnibus Spiritus Sancti assistentiam eiusmodi, quae sit directio et praesentia. Frassenii verba haec sunt: „Scriptoribus sacris Spiritus Sanctus assistit tripliciter: antecedenter cum inspirat, revelat aut demonstrat scribenda; concomitanter, dum scribentis mentem et manum ita dirigit, ut in nullo eam errare permittat; consequenter vero, dum aliquod humano spiritu et a profano auctore conscriptum assumitur a Scriptore canonico in testimonium eorum, quae scripsit, ut Act. 17. et ad Tit. 1.“⁴ Iam vero, quod postremis verbis, nemine sane repugnante Frassen asserit, id ad defendendam quidem opinionem Lessii, ut mox videbimus, a nonneme usurpatur, sed hanc opinionem certe non continet.

22. Supersunt Richardus Simon et Bonfrerius. Prior omnes tres Lessii assertiones easque, ut in Censura Academiae positae sunt, erudite, ut solet, sed minus acute defendit, hoc uno contentus, quod eiusmodi liber a Deo approbatus omni erroris suspicionem careret⁵. Bonfrerius non minus certe subtilis, quam doctus scriptor docet, librum humano spiritu absque Spiritus Sancti ope conscriptum, si postea Spiritus Sanctus testaretur, omnia in eo scripta vera esse, fore Dei Verbum et eandem infallibilem veritatem habiturum, quam habent cetera inspiratione vel directione

¹ Tract. varif. Tr. 2. Pro edit. Vulgata. ² Dissert. praelim. c. 2. P. 7.

³ Ad 2. Petr. 1. 21. Dissert. de div. lib. inspiratione art. 2.

⁴ Disquis. biblicae l. 1. c. 1. § 4.

⁵ Hist. crit. du N. T. ch. 23. et 24.

eiusdem Spiritus Sancti conscripta. Quibus satis patet, Bonfrerium quoque ad certitudinem solam veritatis, non vero ad omnem proprietatem et dignitatem Scripturae sacrae respexisse. Mox autem subiungit: „Hoc tertio modo etsi non existimem Spiritum Sanctum aliquando usum in iis, quos habemus, s. Scripturae libris, absolute tamen nihil vetat uti“ (Pentat. Proleg. c. 8.). Affert deinde praeter exemplum regii mandati, a rege non scripti, sed sigillo muniti, argumentum ex Scriptura ipsa sumptum: „Quemadmodum Spiritus Sanctus, sententiam quamquam profanam ab ethnico et impio homine prolatam aut scriptam, potest reddere Scripturam sacram et verbum Dei, eam probando et veram esse asserendo, et ita de facto fecit (Act. 17. Tit. 1.); pari modo integram historiam vel librum aliquem sive de moribus sive de re quapiam alia tractantem, quamquam initio profano spiritu scriptum, potest Spiritus Sanctus Scripturam sacram reddere, asserendo vera esse omnia, quae in eo libro habentur.“

23. Adversus hanc vero argumentationem valet, quod supra dictum est, approbare aliena non esse idem atque aliena facere. Quare, si proprie loquamur, neque Arati sententia: *Ipsius et genus sumus*, neque Epimenidis: *Cretenses semper mendaces, maelae bestiae, ventres pigri*, verbum Dei factae sunt; sed verbum Dei est attestatio Pauli, has sententias veras esse. Neque enim effata aliena, quae scriptor tanquam aliena suis inserit, propterea quod illa approbat, ipsius effata fiunt; nisi forte Aristotelis dicta effecta sint verba omnium eorum, qui ea laudaverunt. Nihilominus, quae ab homine pronuntiata sunt, fieri possunt vere verbum Dei, quando scilicet Deus per scriptorem inspiratum ea non ut aliena citat, sed ut sua assumere dignatur. Si v. g. nonnullae sententiae Salomonis iam a viro quopiam sapienti dictae erant; factae tamen sunt verbum Dei, ex quo Spiritus Sanctus per Salomonem eas elocutus est. Atque hoc modo fieri potest, ut Moyses alique historici ex libris sola humana industria scriptis aliqua assumerint, id quod ab auctore libri secundi Machabaeorum factum esse nonnulli existimant, propterea quod is Iasonis Cyrenaei libros a se contractos esse dicit (2, 24).

24. Ex omnibus igitur, quos pro tertia Lessii assertione appellant, duo tantum, Rich. Simon et Bonfrerius, eam admiserunt. Antea vero quam quosdam aetatis nostrae scriptores audiamus, commemoranda est expositio, quam apud auctorem, qui nunc ad manus non est, legere memini. Ut liber aliquis inspiratus sit, non, ait, requiri, ut scriptor actionem in se divinam expertus

fuerit, sed satis esse, hanc reapse adfuisse. Quare si vir pius divina gratia excitante librum componere instituat, atque eadem gratia adiuvente, sic absolvat, sic salutarem doctrinam nullo admixto errore tradat; fieri posse, ut Deus longo etiam post tempore eum librum divinitus inspiratum esse revelet. Quod si contigerit, librum inter sacros ab Ecclesia adnumerandum esse. Quapropter nihil obstitisse, quominus liber, qui pro divino a Synagoga habitus non erat, ab Apostolicis coelesti revelatione edoctis Ecclesiae tanquam canonicus traderetur. Haec vero, quamvis ingeniose excogitata, dubito tamen, an ecclesiasticae de inspiratione doctrinae consentiant. Secundum hanc enim, ut vidimus, inspiratio talis est divina operatio, qua Deus ipse libri auctor constituitur. Atqui cum gratia divina movente et adiuvente liber conscribitur, scriptionis quidem Deus auctor est, haud secus atque omnium bonorum, quae pii homines exequuntur, operum. Attamen, etsi qui scriptionis est causa, libri quoque causa sit, non tamen eo sensu auctor libri dici potest, quo Deus ab Ecclesia librorum sacrorum auctor esse definitur. Alioquin si satis esset, librum Dei gratia stimulante et opitulante scriptum esse, piorum scriptorum opera paene omnia, in quibus salutaris doctrina nullo corrupta errore traditur, inspirata dicenda essent: quod quam alienum ab Ecclesiae mente et definitione sit, per se quisque intelliget. Ex hac enim sic Deus est auctor librorum sacrorum, ut hi sint vere et proprie Dei eloquia ad homines. Non igitur communis illa motio, qua iusti ad bona opera excitantur, neque communis assistentia, qua ad ea sine errore absolvenda iuvantur, sed singularis quaedam et motio et assistentia requiritur. Quodsi quis quae-sierit, qua re singularis haec motio et assistentia a communi discernatur; non existimo discrimen omne in eo reperiri, quod motio sit eiusmodi, cui scriptor certissime obtemperet, et similiter assistentia talis, ut ea eaque sola, quae Deus vult, litteris mandet; sed discrimen potissimum repetendum esse ex illo summae pietatis consilio, quo Deus statuit, huiusmodi scripto sermonem ad homines habere iisque fidei et morum normam per semetipsam tradere.

25. Iam vero his, quae modo dicta sunt, magis semper cognoscitur, quam longe a catholica sententia remota sit opinio, quae apud nostrae aetatis scriptores non paucos reperitur. Sola aiant Ecclesiae approbatione et acceptatione fieri, ut liber quispian pro sacro et inspirato merito habeatur. Etsi enim sino speciali motione et assistentia Spiritus Sancti conscriptus sit, si

tamen Ecclesiae iudicio omnia et singula, quae continet, vera et Deo digna sint, ab eadem Ecclesia pro divino et inspirato acceptari et in Scripturae canonem referri posse. Hanc putant esse illam Lessii sententiam, quam Lovaniensis quidem et Duacensis Academiae reprobaverint, Sancta vero Sedes a censura liberaverit eamque ex illo tempore a plurimis theologis admissam esse contendunt.

26. Verumtamen demonstratum a nobis est, assertionem illam, quam Academiae reprobarunt, a Lessio pro sua agnitam non esse, nisi temperamentis quibusdam adhibitis. Primo enim declaravit, ex sua sententiam nullum Scripturae librum humana tantum industria confectum esse: neque enim de eo, quod factum sit, sed de eo, quod fieri possit, sermonem sibi esse. Deinde si, ut liber inspiratus dici possit, non iudicavit necessarium esse, ut cum speciali Dei assistentia conscriptus sit, opus tamen esse, diserte et iterato declaravit, ex speciali Dei impulsu confectum esse. Vidit enim profecto, quam absurde liber divinus et inspiratus diceretur, ad quem conficiendum Spiritus Sanctus non aliter, quam ad quavis opera pia, concurrisset. Atqui recentiores, de quorum opinione loquimur, non solum assertionem illam tertiam, quam Academiae censura notarunt, duplici hoc temperamento neglecto profiterentur, sed insuper in eadem publico Dei ipsius testimonio Ecclesiae approbationem substituunt. Atque si Lessius perperam iudicavit, librum humana industria compositum hoc solo, quod Dei testimonio probaretur, verbum Dei, quale est Scriptura, effici, multo certe magis falluntur, qui hanc, ut ita dicam, vim commutandi librum humanum in divinum Ecclesiae testimonio de eius veracitate utut Dei assistentia infallibili, attribunt. Si enim ipsa Ecclesiae verba, quibus salutarem doctrinam solemnii iudicio assistente Spiritu Sancto definit, tametsi fidei divinae regulam infallibilem exhibeant, non tamen sunt eloquia Dei vel Scriptura sacra, multo certe minus ad hanc dignitatem per eius approbationem scripta hominis pii, sed non inspirati, eleuantur.

Quapropter tantum abest, ut haec opinio, a perlisque theologis, qui post Lessium scriperunt, admissa et defensa sit, ut si forte verbis Sixti Senensis supra recitatis contineri videatur, dubitem tamen, an apud ullum alium scriptorem ecclesiasticum, qui eruditionis et orthodoxiae fama sive ante sive post Lessium flourerit, inveniatur. Nova potius et usque ad hoc nostrum saeculum inaudita est.

27. Neque sane haec est, quam S. Sedes vetuit temeritatis